

Др Мајдолна Сич, ванредни професор
Правној факултету у Новом Саду

Tamás Nótári: *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena*. Passau, Schenk Verlag, 2008. 200 стр.

Tamás Nótári ванредни професор Универзитета Károli Gáspár у Будимпешти правник и филолог¹ преводац Цицеронових говора², аутор неколико монографија из области античке правне историје, класичне реторике и средњовековне историографије, овом приликом објавио је монографију на енглеском језику: *Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena*.

У овој монографији ауторов циљ није да да приказ Цицероновог говора у одбрани Луција Лицинија Мунере, нити да анализира исти, већ да укаже на правне, религијске и реторске аспекте овог Цицероновог говора, да би читаоци могли да осете дух Цицероновог времена: неопходност напуштања стриктних религијских формалности, а ради остварења нових потреба друштва.

Цицерону је 63. године с. е. припала улога не само да одбрани част Мунере него и да овом одбраном, дајући предност војној вештини Мунере у односу на правничко знање Сервија Сулпиција Руфа, обезбеди стабилност римске заједнице у опасним временима Катилинине завере. Наиме, Луције Лициније Мунера када је победио на избору за конзула за следећу 62. годину, од стране својих политичких ривала (Марка Порција Катона и Сервија Сулпиција Руфа) био је оптужен за изборну крађу (*ambitus*). Захваљујући Цицероновој вештој одбрани Мунера је био ослобођен оптужбе

¹ Стекао је докторат (PhD) како из Римског права а такође и из Средњовековне латинске филологије.

² Аутор је превод Цицероновог говора у одбрани Луција Лицинија Мунере заједно са још три говора објавио у књизи: *Cicero – Négy védőbeszéd*, Сегедин, 2004, 225 стр.; такође је посветио и неколико радова теми: *Cicero és a római jog* (Цицерон и римско право).

и 62. године с. е. преузео је конзулство од свог претходника Цицерона који га је и заступао у спору.

Аутор, поводом *Pro Murena* указује на религијске основе настанака правних института, као и на много значајнију улогу говорништва у тадашњем судском поступку него што је то данас. Настоји на осветљавању историјске, правне и религијске основе правних института, као и на томе да укаже на вештину Цицерона да ове елементе угради у своје говоре.

Имајући у виду да је Нотари и филолог, веома су значајна његова истраживања о пореклу и значењу израза и института римског права као што су: *fatum, festuca, hasta, imperium...*

Нотари настоји на томе, да правне и религијске аспекте као и реторику у Цицероновом говору посматра комплексно, јер једино на овај начин може да се добије адекватна слика датог времена.

Поставља и питање: у којој мери је Цицерон био познавалац права? „*Cicero iuris consultus*” је много дискутовано питање које је нашло места и у разматрањима Габора Хамзе. На основу Хамзиног истраживања сазнајемо да о томе романистика све до данашњег дана није заузела јединствен став³. Према неким мишљењима Цицерон је био првенствено *iuris consultus*, према другима он је био претеча савремених адвоката. Супротно овим мишљењима постоји и тврдња да је Цицерон само површно познавао право. Ван оквира ових предрасуда, Нотари се окреће анализи извора да би открио улогу правне науке у образовању Цицероновог идеала – *perfectus orator*.

После првог поглавља у ком указује на историјску, правну и реторску позадину случаја, у другом поглављу разматра првенствено 26. и 27. параграф Цицероновог говора *Pro Murena*. У овом делу аутор истиче Цицеронову иронију у односу на постојећи правни конзервативизам – поштовање и за стара времена смешних форми. Нотари се окреће истраживању разлога конзервативног поштовања старих форми, указујући на религијску заснованост овог формализма. На овај начин повезује право са религијским схватањима и осветљава једну интердисциплинарну сферу, која је по правилу занемарена, јер правници сматрају да то припада историји религије, док историчари религије сматрају да је то задатак историчара права.

Главни део у Нотаријевој студији о тој повезаности религије и права је разматрање једног од најспорнијих питања римског права, а то је поре-

³ G. Hamza, *Das Vorbild des Rechtsgelehrten bei Cicero*, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Juridica, 1982, стр. 57–69; *Bemerkungen über den Begriff des Naturrechts bei Cicero*, у: *Nozione formazione e interpretazione del diritto dall'età romana alle esperienze moderne*, Ricerche dedicate al prof. Filippo Gallo, vol. I. Jovene Editore, Napoli, 1997, стр. 349–362.

кло *legis actio sacramento in rem*, на које се Цицерон осврће у 26-ом параграфу говора, поводом описа виндикације земљишта.

На основу примера које је аутор анализирао долазимо до сазнања да је легисакциони поступак синтеза права и религије у виду ритуалне борбе странака. Сходно томе, према Нотарију у том смислу се могу ускладити и супростаљена мишљења о пореку *legis actio sacramento in rem* (борба страна у спору о својини ствари истовремено је и борба пред божанствима). Сакрални елемент је присутан у поступку виндикације с једне стране у заклетви, а с друге у тачном изговарању свечаних речи – *carmen*. Указивање на борбу крије се у етимологији речи *vindicatio*, као и у коришћењу копља. У погледу употребе копља, аутор указује и на његов сакрални значај који се мора уважавати и у архаичном грађанском поступку. На основу подробне анализе паралеле правила грађанског поступка и *ius fetiale*, тј. права рата и мира – сматра да изворно и поступак *legis actio sacramento in rem* има своје корене у путем оружја избореном *ordalium*⁴.

Поводом следећег 27. параграфа говора, аутор разматра две основне теме: проблематику римског брачног права и питање тумачења права.

Разматрајући закључење и развод брака, као и настанак и престанак мужевљеве власти над женом, поред осветљавања момената из правне историје, долази до сазнања вредних и за историју религије⁵. Између осталог, према нашем сазнању, он је први међу романистима који уграђује улогу *flamen Dialis* у церемонију брака и на овај начин тачније одређује место ове значајне свештеничке службе у сакралном праву⁶.

Најзад, детаљно анализира промене значења појма *interpretatio*, везано за Цицеронову концепцију правичности и изреку „*Summum ius summa iniuria*”. Нотари указује на то да Цицероново схватање у Топици, одређивање *ius civile* као *aequitas* створену ради сачувања добара припадника исте заједнице, одговара Улпијановом начелу *sum cuique tribuere*. Затим, посматрајући текстове о *aequitas* у Цицероновом *opusu*, категоризује значење овог појма и констатује, да у неким случајевима *aequitas* има супротно значење од *ius*, на другом месту се *aequitas* наводи поред *iusa* и *lexa*, међутим понекад овај термин се користи само као средство тумачења, а на

⁴ T. Nótári, *Comments on the Origin of the legis actio sacramento in rem*, Acta Juridica Hungarica, 2006/2, стр. 133–155; *The Spear as the Symbol of Property and Power in Ancient Rome*, Acta Juridica Hungarica, 2007/3, стр. 231–257; *Verba Carminis – On a Cardinal Point of Archaic Roman Law*, Acta Juridica Hungarica, 2008/2, стр. 203–220.

⁵ T. Nótári, *Remarks on Roman Marriage and Divorce*, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica, 48 (2008) стр. 319–340.

⁶ T. Nótári, *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony*, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica, 45 (2004) стр. 157–165.

неким местима се *aequitas* јавља и као синоним за *ius*, у смислу праведности (*iustitia*)⁷.

Текст је праћен исцрпним напоменама, богатом библиографијом као и индексом извора.

Оно што морамо посебно истаћи, јесте, да аутор поред уобичајеног закључка, на крају књиге даје резиме и на латинском језику: „*Epitoma – De iure, de religione et de eloquentia in Ciceronis Pro Munera.*”

Према томе, дело „*Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena*”, имајући у виду стручност аутора и његов интердисциплинарни приступ, може да буде занимљиво и корисно не само читаоцу заинтересованом за изучавање антике и римског права, већ за сваког ко жели да истражује значајне моменте античке политике, права, реторике и религије на бази прецизно наведене изворне грађе.

⁷ Т. Nótári, *Summum ius summa iniuria – Comments on the Historical Background of a Legal Maxim of Interpretation*, Acta Juridica Hungarica, 2004/1–2, стр. 301–321; *De summo iure summaque iniuria apud Cicerone*, Vox Latina, 43 (2007) стр. 346–350.